

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

โขนชุนันท์ เป็นการแสดงที่มี รูปแบบและวิธีการแสดงที่เป็นเอกลักษณ์ เพราะได้นำ ลักษณะบางส่วนของการเล่นหลายประเภท ได้แก่ โขน ลิเก ละครรำและละครเพลง มาประยุกต์ เข้าด้วยกัน ซึ่งการแสดงโขนชุนันท์ ได้เกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2511 ในอำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ

อำเภอชุนันท์ จังหวัดศรีสะเกษ มีประวัติยาวนานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึง สมัยประวัติศาสตร์ และปรากฏชื่อ เมืองชุนันท์ ในพงศาวดารเป็นครั้งแรก เมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เนื่องจากช้างเผือกมงคลได้แตกโรหนิไปทางเมืองพิมาย จนถึงทาง ฝั่งทิศใต้ลำน้ามูล เมื่อคณะติดตามไปถึง ก็ได้รับการช่วยเหลือจากพวกเขมรป่าดง จนสามารถ นำช้างกลับไปเมืองหลวงได้ จากความดีความชอบครั้งนี้ จึงทรงโปรดเกล้าฯพระราชทาน บรรดาศักดิ์ให้หัวหน้าเขมรป่าดง เป็นนายกองหัวหน้าชุมชน โดยทำราชการขึ้นกับเมืองพิมาย ต่อมา นายกองหัวหน้าชุมชนได้ส่งส่วยต่างๆไปถวาย พร้อมกราบทูลความเป็นไปในการตั้งชุมชน จึง ได้รับการยกฐานะจากบ้านเป็นเมือง

ครั้นต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีกองกำลังจากเมืองนครลำดวน เมืองสุรินทร์และเมืองสังฆะได้ ทำการรบอย่างเข้มแข็งจนกองทัพไทยได้รับชัยชนะ จึงโปรดเกล้าฯให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองทั้ง 3 ขึ้นเป็นพระยา ต่อมาพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวนถึงแก่กรรม สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรด เกล้าฯ ให้ หลวงปราบ เป็นเจ้าเมืองสืบต่อมา และได้ย้ายเมืองไปตั้งเมืองใหม่ เรียกว่า เมืองชุนันท์ และต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็ได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า พระยาชุนันท์ภักดีศรีนครลำดวน และต่อจากนั้น เมืองชุนันท์ก็ใช้นามนี้เป็นนามเจ้าเมืองสืบเนื่อง ต่อมาจนถึงเจ้าเมืองคนที่ 9 ซึ่งในระหว่างนั้นก็มีการปฏิรูปการปกครองมาตลอดเวลาจนกระทั่งเกิด กบฏผีบุญขึ้น เมื่อปราบกบฏแล้ว พระยาบำรุงบุรีประจันต์ข้าหลวงกำกับเมืองชุนันท์ ก็ย้ายศาลา กลางเมืองชุนันท์ไปตั้งที่อำเภอกลางศรีสะเกษ ต่อมาได้มีทางรถไฟผ่านอำเภอกลางศรีสะเกษจึงทำ ให้กลายเป็นศูนย์กลางของจังหวัดชุนันท์ ประกอบกับมีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามอำเภอและ จังหวัดบางแห่ง จึงทำให้จังหวัดชุนันท์เปลี่ยนเป็น จังหวัดศรีสะเกษ ส่วนอำเภอห้วยเหนือก็เปลี่ยน มาใช้ชื่อ อำเภอชุนันท์จนถึงปัจจุบัน

อำเภอชุนันท์จัดเป็นอำเภอชั้น 1 มีพื้นที่กว้างขวางแบ่งการปกครองเป็น 22 ตำบล 267 หมู่บ้าน ทิศเหนือติดกับอำเภอวังหิน ทิศใต้ติดอำเภอภูสิงห์ อำเภอขุนหาญและเทือกเขาพนมดงเร็ก ทิศตะวันออกติดอำเภอไพรบึง อำเภอขุนหาญและทิศตะวันตกติดอำเภอปรารังค์กู๋และอำเภอสังขะ

จังหวัดสุรินทร์ ภูมิภาคทั่วไปเป็นที่ราบสูง มีลำห้วยหลายสายไหลผ่าน ภูมิอากาศมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการและใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาท้องถิ่น ศาสนาที่นับถือส่วนใหญ่ คือ ศาสนาพุทธ

สำหรับวัฒนธรรมการเล่นในอำเภอขุนขันธ์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ การละเล่นพื้นบ้านและการละเล่นที่นำมาจากต่างถิ่น โดยการละเล่นพื้นบ้านจะแบ่งตามวัตถุประสงค์การเล่นเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. การละเล่นพื้นบ้านที่เป็นพิธีกรรม ซึ่งเกิดจากความเชื่อในเรื่องภูตผี ได้แก่ การเล่น มะมวด โดยมีจุดประสงค์ในการเล่นเพื่อแก้บนภูตผีให้หายป่วยไข้ และ 2. การละเล่นพื้นบ้านที่เป็นความบันเทิง ซึ่งเป็นการละเล่นเพื่อผ่อนคลายความเครียดและเมื่อยล้าจากการทำงาน ได้แก่ การเล่นกันตรึม การเล่นเรือมอ้ายและการเล่นเจรียง สำหรับการละเล่นที่นำมาจากต่างถิ่น แบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ 1. ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งการแสดงในช่วงนี้เป็นการแสดงที่เจ้าเมืองนำเข้ามาฝึกหัดเพื่อประดับเกียรติยศ ได้แก่ การแสดงละครรำและโขน โดยผู้ที่นำละครรำเข้ามาคนแรก คือ พระยาขุนขันธ์ภักดีศรีนครลำดวน เจ้าเมืองคนที่ 9 ส่วนโขนและละครรำอีกแบบหนึ่งพระยาบำรุงบูรประจันต์เป็นผู้นำเข้ามา 2. ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นช่วงที่มีการติดต่อคมนาคมสะดวกขึ้น จึงมีคณะละครเร่มาเปิดการแสดงจากต่างถิ่น การแสดงในช่วงนี้จึงมีความหลากหลาย ได้แก่ ลิเกภาคกลาง ลิเกเขมร หมอลำและละครร้อง

โขนขุนขันธ์ เป็นการแสดงที่เกิดขึ้นในอำเภอขุนขันธ์ ราว ปี พ.ศ. 2511 ภายใต้การนำของนายอำเภอสม ทศศรี เพื่อส่งเข้าร่วมงานเฉลิมฉลองในงานกาชาดประจำปีและงานฉลองปีใหม่ประจำจังหวัดศรีสะเกษ โดยมีนายศิริ ศิลาวรรณเป็นผู้ดูแลการจัดการแสดงทั้งหมด ซึ่งมีการคณะทำงานแบ่งออกเป็น 5 ฝ่ายได้แก่ 1. ฝ่ายการแสดง มีหน้าที่คัดเลือกผู้แสดง ประดิษฐ์ท่ารำ และฝึกซ้อมการแสดง มีการแบ่งกลุ่มการทำงานเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระ-นาง และกลุ่มยักษ์-ลิง 2. ฝ่ายดนตรีและขับร้อง มีหน้าที่ฝึกซ้อมดนตรี ขนย่ายและดูแลเครื่องดนตรี ฝึกซ้อมการพากย์และการร้องเพลง 3. ฝ่ายฉาก มีหน้าที่จัดทำฉาก ตั้งเวที เตรียมสถานที่ วางตำแหน่งไฟ ประดิษฐ์อุปกรณ์ประกอบฉากและอุปกรณ์ประกอบการแสดง และจัดเก็บหลังจากเสร็จสิ้นการแสดง 4. ฝ่ายเครื่องแต่งกาย มีหน้าที่ตัดเย็บเครื่องแต่งกายของตัวละคร ช่วยแต่งตัวนักแสดงและเก็บซักทำความสะอาด 5. ฝ่ายสวัสดิการดูแลทั่วไป มีหน้าที่จัดทำบัญชีการเงิน ดูแลคณะทำงานและคณะนักแสดง จัดเตรียมที่พัก อาหาร การปฐมพยาบาลเบื้องต้นและดูแลความสงบเรียบร้อยทั่วไป เมื่อมีการแบ่งหน้าที่แล้ว คณะทำงานก็ดำเนินงานจนการแสดงโขนขุนขันธ์เสร็จสมบูรณ์ ซึ่งแสดงทั้งหมด 11 ตอนได้แก่ ตอนกำเนิดหนุมาน ตอนพาลีรบทศิ ตอนพระรามตามกวาง ตอนถวายนล ตอนหนุมานส่งสารและเผาโรงกา ตอนนางลอย ตอนจองถนน ตอนศึกไมยราพณ์ ตอนสุกริพ ตอนต้นรัง ตอนลับหอกโมกขศักดิ์ ตอนกุมภกรรณทศน้ำและตอนนกรบ โดยในปีแรกแสดง 7

พาลีรบทรพี พระรามตามกวาง ถวายพล หนุมานเผากรุงลงกา ปีพ.ศ. 2512 แสดงทั้งหมด 5 คี้น โดยแสดงตอนพระรามตามกวาง ถวายพล หนุมานเผากรุงลงกาและจองถนน ต่อมาในปีพ.ศ. 2513 แสดงทั้งหมด 5 คี้น โดยแสดงตอนนางลอยและศึกไมยราพณ์ ในปีพ.ศ. 2514 แสดงทั้งหมด 3 คี้น โดยแสดงตอนศึกกุมภกรรณ เริ่มตั้งแต่สุครีพลอนตันรัง กุมภกรรณลับหอก พระลักษมณ์ด้อยหอก โมขศักดิ์และกุมภกรรณทศน้ำ ต่อมาปี พ.ศ. 2515 แสดง 2 ครั้งคือ แสดงที่วัดกลางเพื่อเรียไרותุน สนับสนุนเพิ่มเติม ใน ตอน กุมภกรรณทศน้ำ จากนั้นจึงแสดงในงานประจำจังหวัด 1 คี้น โดยแสดง ตอนชุกล่องและตอนยกรบ โดยการแสดงในแต่ละคี้นจะใช้ระยะเวลาประมาณ 2-3 ชั่วโมง และหลังจากปี พ.ศ. 2515 โขนชุนันท์ก็ไม่ได้ทำการแสดงอีกเลย เนื่องด้วยเหตุผลหลายประการทั้งด้าน บุคลากรและงบประมาณ

สำหรับองค์ประกอบในการจัดแสดงโขนชุนันท์ ประกอบด้วยเรื่องที่แสดง ได้แก่เรื่อง รามเกียรติ์ โดยนายศิริ ศิลาววัฒน์ นำบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มาดัดแปลงให้เข้ากับท้องถิ่น โดยเลือกมาทั้งหมด 11 ตอน ได้แก่ ตอนกำเนิดหนุมาน ตอนพาลี รบทรพี ตอนพระรามตามกวาง ตอนถวายพล ตอนหนุมานส่งสารและเผากรุงลงกา ตอนนางลอย ตอนจองถนน ตอนศึกไมยราพณ์ ตอนสุครีพลอนตันรัง ตอนศึกกุมภกรรณ และตอนยกรบ บท ประพันธ์ เป็นกลอนบทละคร มีการใช้คำในแต่ละวรรคประมาณ 6 – 9 คำ และในวรรคต้นของบท ใหม่จะมีการใช้คำขึ้นเพียงสองคำคือ บัดนั้น เมื่อนั้น สำหรับการสัมผัส จะมีทั้งสัมผัสนอกและ สัมผัสใน แต่บางบทก็ไม่มีสัมผัสระหว่างบท

ดนตรีประกอบการแสดงเป็นวงดนตรีปี่พาทย์อีสานใต้ ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 5 ชิ้น คือ ระนาดเอก ฉิ่งวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด ปี่ในและฉิ่ง นักดนตรีเป็นครูประจำตำบลในอำเภอ ชุนันท์และเป็นนักดนตรีอาชีพจากบ้านหัวเสือ ภูมิตำและบ้านประปูน

การพากย์ เจรจา มีลักษณะคล้ายกัน คือ เป็นการกล่าวถ้อยคำด้วยเสียงสูง ต่ำ มีจังหวะ ทำนอง แต่การพากย์ในที่นี้จะรับท้ายด้วยคำว่า เพี้ย ส่วนท้ายการเจาจะเป็นการเรียกเพลงให้ บรรเลง สำหรับผู้พากย์ เจาในแต่ละตัวละครจะต้องมีบุคลิกเสียงที่ต่างกัน คือ เสียงตัวพระจะทุ้ม นุ่มนวล เสียงตัวนางจะอ่อนหวาน เสียงตัวยักษ์จะห้าวใหญ่ เสียงลิงจะอยู่ในระดับกลาง คือ ไม่ห้าว เกินไปและไม่ทุ้มจนเกินไป สำหรับเพลงร้อง ส่วนใหญ่จะเป็นเพลงที่ใช้ประกอบการแสดง โขน ละคร ที่มีอัตราจังหวะชั้นเดียว หรือ สองชั้น และส่วนใหญ่จะเป็นเพลงสำเนียงเขมร มอญ เพลง หน้าพาทย์ที่บรรเลงประกอบการแสดงมีเพียงหน้าพาทย์ธรรมดาหรือชั้นต้นเท่านั้น

เครื่องแต่งกาย จะตัดเย็บเองโดยศึกษาจากรูปภาพในหนังสือประเภทนาฏศิลป์ศึกษาและมี บางส่วนที่ประดิษฐ์ขึ้นตามจินตนาการ ซึ่งเครื่องแต่งกายของตัวละครทั้ง 4 ประเภท คือ พระ นาง ยักษ์และลิง จะแบ่งกลุ่มเป็น 2 กลุ่ม คือ ตัวเอกหรือตัวเด่น จะใช้เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บตรงตามแบบ ในหนังสือ ส่วนกลุ่มตัวรองรวมทั้งตัวเบ็ดเตล็ดจะใช้เครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บตามจินตนาการ ส่วน

การแต่งหน้าจะแต่งเฉพาะตัวละครที่เปิดหน้า ได้แก่ พระรามพระลักษมณ์ และตัวนางทั้งหลาย ลักษณะการแต่งหน้าจะใช้สีอ่อน เช่นสีฟ้า เขียว ชมพู

ในส่วนการประดิษฐ์ท่ารำ จะประดิษฐ์ขึ้นโดยการศึกษาจากท่ารำแม่ท่าในเพลงแม่บทเล็กเป็นหลัก โดยมีการผสมผสานกับจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์และการเลียนแบบกิริยาท่าทางตามธรรมชาติ ส่วนกระบวนการรับ ได้นำท่ารำจากกระบี่กระบอง มาปรับใช้ให้เป็นท่าต่อสู้ โดยนำท่าทางจากการตีกระบี่ไม้ห้ำ มาใช้ตีโล่รุก-รับกลับไปมาสลับกัน และสำหรับท่าขึ้นลอย ซึ่งเป็น การต่อตัว ได้นำแนวคิดจากท่าขึ้นลอยของโขนกรมศิลป์มาผนวกกับพื้นฐานวิชาพลศึกษา จึง เกิดเป็นท่าขึ้นลอยระหว่างยักษ์กับลิง ซึ่งเป็นการขึ้นลอยเพียงท่าเดียวในการแสดง โขนชุดชั้น

สำหรับการคัดเลือกนักแสดงจะแบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 จะพิจารณาจากคุณสมบัติ พื้นฐาน ได้แก่ รูปร่าง หน้าตา และความพร้อมทางกายและใจ ซึ่งตัวพระจะต้องสูงโปร่ง แขนขายาว ใบหน้าเรียวสวย ตัวนางจะแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ นางเอกจะต้องมีรูปร่างเล็ก ใบหน้าอímเอิบ ส่วนตัวนางตลกจะใช้ชายหรือหญิงที่มีบุคลิกกระโดดกระเดก ตัวยักษ์ จะต้องมึรูปร่างสูงใหญ่ ร่างกายแข็งแรง ตัวลิง มีรูปร่างเล็ก สันทัด ปราดเปรียว ส่วนตัวเบ็ดเตล็ดไม่มีข้อกำหนดตายตัว เพียงแต่เลือกให้เหมาะสมกับบุคลิกตัวละครเท่านั้น ขั้นตอนที่ 2 จะให้ปฏิบัติท่ารำต่างๆ เช่น ท่าจับ ท่าตั้งวง จากนั้นก็จะให้ปฏิบัติท่ารำรายราตามแบบเช่น ท่าสอดสร้อย เป็นต้น

การฝึกซ้อมการแสดงจะแบ่ง เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มพระ นาง และกลุ่มยักษ์ ลิง ตัวเบ็ดเตล็ด ซึ่งการฝึกกลุ่มพระ นาง จะเริ่มด้วยการคัดมือ จากนั้นให้ทำท่านาฏยศัพท์ต่างๆ ท่าที่ต้องใช้ในการแสดงและแม่บทเล็ก จากนั้นจึงจะได้ฝึกท่ารำตามบทโขน กลุ่มยักษ์ ลิงและเบ็ดเตล็ดจะให้เดินเสา จากนั้นถึงจะฝึกตีลังกาตามด้วยท่านาฏยศัพท์และฝึกท่ารำตามบทโขน ส่วนยักษ์และตัวเบ็ดเตล็ดจะฝึกท่านาฏยศัพท์แล้วฝึกท่ารำตามบทโขน เมื่อตัวละครทุกกลุ่มมีความแม่นยำก็จะซ้อมรวมเข้าเรื่อง การซ้อมจะใช้ระยะเวลา 5 เดือน โดยจะซ้อมทุกวันตั้งแต่วันจันทร์ - วันอาทิตย์ สถานที่ซ้อม คือ หอประชุมอำเภอ สนามโรงเรียนและสนามหน้าที่ว่าการอำเภอ

สถานที่ในการแสดง มีทั้งบนเวทีและสนามหญ้าซึ่งจะใช้ในคอนแสดงที่ต่างกัน โดยเวทียกพื้นจะใช้ในคอนทั่วไป แต่เวทีพื้นสนามหญ้าจะใช้ในคอนที่ต้องใช้ตัวละครมาก เช่น คอน ยกรบ สำหรับฉากที่ใช้ในการแสดงจะสร้างตามสถานที่แสดง คือ มีฉากบนเวที และฉากบนสนาม ซึ่งฉากบนเวทีจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ฉากที่เปลี่ยนได้ตามท้องเรื่อง โดยใช้วิธีชักรอก และฉากถาวรที่ไม่สามารถเปลี่ยนได้ ส่วนฉากบนพื้นสนามจะ ใช้ฉากตามธรรมชาติ เช่นต้นไม้ ขนาดต่างๆ และฉากที่เลียนแบบของจริง ได้แก่ โพรงถ้ำที่ใช้ในคอน พาลีรบทพพี

สำหรับหัวโขน จะประดิษฐ์ขึ้นเอง โดยศึกษาตามรูปภาพ แต่สำหรับตัวเอกจะซื้อมาจากกรุงเทพฯ ได้แก่ ภูเขาพระราม พระลักษมณ์ หัวหนุมาน หัวสุครีพ หัวทศกัณฐ์ และหัวกุมภกรรณ ส่วนอุปกรณ์ประกอบการแสดง ได้แก่ เตียงทอง ราชรถและอาวุธต่างๆ จะประดิษฐ์ขึ้นเอง และมีบางส่วนของหัวซื้อมาได้แก่ แหวน แพร่ผ้า เป็นต้น

โอกาสในการแสดงโขนชูชั้น คือ งานกาชาดประจำปีและงานเฉลิมฉลองปีใหม่ประจำจังหวัดศรีสะเกษ โดยได้ทำการแสดงติดต่อกันถึง 5 ปี นอกจากนี้ยังเคยจัดแสดงเพื่อเรียบริหาทุนสนับสนุน การจัดทำอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงโขนอีก 1 ครั้ง สำหรับสถานที่ในการจัดการแสดง ได้แก่ สนามหญ้าหน้าศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษ และลานกว้างของวัดกลาง

สำหรับพิธีกรรมในการแสดงโขนชูชั้น จะมีทั้งฝ่ายนาฏศิลป์และฝ่ายดุริยางค์ ซึ่งพิธีที่สำคัญ คือ พิธีไหว้ครู โดยฝ่ายนาฏศิลป์จะมีพิธีไหว้ครูและครอบครู ซึ่งจะต้องจัดเตรียมสถานที่และเครื่องสังเวดต่างๆ ส่วนดนตรีจะมีพิธีไหว้ครูเพียงอย่างเดียว โดยพิธีไหว้ครูนี้จะจัดขึ้นหลังจากที่มีการฝึกซ้อมการแสดง จนเกิดความแม่นยำแล้ว ต่อจากนั้นจะเป็นพิธีบูชาศาลหลักเมือง ซึ่งจะต้องทำก่อนการแสดงซ้อมใหญ่

ความเชื่อในการแสดงโขนชูชั้น เป็นความเชื่อที่คณะผู้แสดงต้องปฏิบัติตาม ซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายนาฏศิลป์และฝ่ายดุริยางค์ โดยฝ่ายนาฏศิลป์มีความเชื่อที่ไม่ควรปฏิบัติอยู่ 8 ข้อ คือ 1. ห้ามข้ามหัวโขน โขนหัวโขนหรือนำหัวโขนมาเล่น 2. ห้ามใช้ไม้ เชือกหรือนิ้ว แห้วเข้าไปในตาของหัวโขน 3. ห้ามนำอาวุธที่ใช้แสดงมาตีเล่นกัน 4. ห้ามพูดจาดูหมิ่น กล่าวคำหยาบคาย ขณะที่ทำการซ้อมและทำการแสดง 5. ห้ามถอดราวผ้า 6. ห้ามกินของเหลือเดน 7. ห้ามดื่มน้ำ ในขณะที่จะทำการแสดง และมีข้อควรปฏิบัติ 2 ข้อ คือ .1 เก็บหัวโขนไว้บนที่สูง 2. ให้อยู่หมัดไหว้ก่อนที่จะหยิบหัวโขนมาสวมใส่ สำหรับฝ่ายดนตรีมีข้อห้ามปฏิบัติ 1 ข้อ คือ ห้ามเดินข้ามม็องวงใหญ่ และข้อควรปฏิบัติอีก 1 ข้อ คือ ต้องทำความสะอาดเครื่องดนตรีทุกครั้งทั้งก่อนที่จะเล่นและหลังจากเล่นเสร็จแล้ว

ในการแสดงโขนชูชั้น จะเริ่มด้วยพิธีไหว้ครู เพื่อเป็นการแสดงความเคารพเทพเจ้า ครูอาจารย์ครั้งสุดท้าย โดยจะให้นักแสดงจตุรบุเทียนบูชาครูพร้อมกับ การบรรเลงเพลงสาธุการ ซึ่งเป็นเพลงโหมโรงเพลงแรกของวงปีพาทย์ โดยวงปีพาทย์จะบรรเลงเพลงโหมโรงทั้งหมด 8 เพลง ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงตระ เพลงเข้าม่าน เพลงเสมอ เพลงเชิด เพลงกลม เพลงกราวโน และ เพลงลา โดยมีการเรียงลำดับเพลงคล้ายกับการโหมโรงของการแสดงโขน ละครกรรมศิลปากร

เมื่อปีพาทย์บรรเลงเพลงโหมโรงเสร็จแล้ว ก็จะเริ่มแสดงโดยดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งการแสดงโขนชูชั้น ตอนหนุมานแผลงกามีทั้งหมด 6 ฉาก ได้แก่ ฉากที่ 1 หนุมานทำลายสวนและสู้กับไพร่พลยักษ์ ฉากที่ 2 เสนายักษ์เข้ากราบทูลสหัสกุมาร ฉากที่ 3 หนุมานต่อสู้กับสหัสกุมาร ฉากที่ 4 ทศกัณฐ์สั่งให้อินทรชิตยกทัพไปจับหนุมาน ฉากที่ 5 อินทรชิตต่อสู้กับหนุมาน ฉากที่ 6 อินทรชิตจับหนุมานมาถวายทศกัณฐ์และหนุมานแผลงกา ซึ่งการแสดงในแต่ละตอนจะมีการเปลี่ยนฉากตามเนื้อเรื่อง รวมทั้งมีการใช้พื้นที่แสดงสลับกันระหว่างบนเวทีและบนสนามหญ้า

สำหรับกระบวนการรำในการแสดงโขนชูชั้น มี 3 ลักษณะ คือ 1. การรำตีบท 2. การรำหน้าพาทย์ 3. กระบวนการรบและขึ้นลอย โดยการรำตีบท มีทั้งทำรำที่เป็นทำนาฏยศัพท์ ทำใน

แม่บทและท่ารำที่ประดิษฐ์ใหม่จากท่าทางธรรมชาติ สำหรับการรำน้ำพาย มีเพียงเพลงเดียว คือ เพลงโอด ส่วนเพลงหน้าพาทย์เพลงอื่นจะใช้บรรเลงประกอบการแสดง โดยไม่มีการรำประกอบ สำหรับกระบวนการรับจะเป็นท่าที่ดัดแปลงมาจากท่ารำกระบี่กระบอง มีลักษณะในการตีรุกและรับ ส่วนกระบวนการขึ้นลอย จะมีเพียงลอยเดียว เรียกว่า “ลอยหลัง” ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ และจะใช้เฉพาะตอนที่หนุ่มานรบกับเสนายักษ์และสหัสกุมารที่ไม่ใช่ยักษ์ถอดเท่านั้น

จากการศึกษาและวิเคราะห์การแสดงโขนชู้ชันธ์ พบว่าการแสดงโขนชู้ชันธ์ตอน หนุ่มาน เผลดงกา แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. ส่วนพิธีกรรมซึ่งเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ 2. ส่วนการแสดง มี 2 ชั้นตอน คือ 1. การโหมโรง 2. การดำเนินเรื่อง โดยชั้นตอนในการโหมโรงเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนชั้นตอนในการดำเนินเรื่อง มีเพื่อสร้างความบันเทิงให้แก่ผู้ชม

ลักษณะวิธีการแสดง จะดำเนินเรื่องตรงตามลำดับเหตุการณ์ ตามบทพระราชนิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์ ตอน หนุ่มาน เผลดงกา ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ซึ่งจะดำเนินเรื่องด้วยความรวดเร็วบอกเล่าเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบ เน้นการดำเนินเรื่องมากกว่าท่ารำ คล้ายละครนอก ส่วนลักษณะการแสดงที่มีความสมจริงสมจัง น่าจะได้อิทธิพลการแสดงละครเพลง

พื้นที่ที่ใช้ในการแสดง มีการใช้สลับกันระหว่างบนเวทีและสนามหญ้า เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการแสดง สำหรับผู้แสดง ประกอบไปด้วย ชายและหญิง ซึ่งจะรับบทบาทเป็นตัวละคร ที่แตกต่างกันออกไป แต่ไม่กำหนดเพศของผู้แสดงให้ตรงกับเพศของตัวละคร แต่จะสังเกตได้ว่า ผู้หญิงจะได้รับบทแสดงที่หลากหลายกว่านักแสดงผู้ชาย โดยน่าจะสืบเนื่องจากเหตุผล 3 ประการ คือ 1. ผู้หญิงมีมากกว่าผู้ชาย 2. ผู้หญิงมีรูปร่างและสรีระที่เหมาะสม และ 3. ผู้หญิงมีความตั้งใจ และอดทน

ฉากที่ใช้ในการแสดงบนเวทีสามารถเปลี่ยนได้ตามท้องเรื่อง โดยใช้การชักกรอก ซึ่ง เหมือนกับการเปลี่ยนฉากในการแสดงลิเก จึงอาจเป็นไปได้ว่า โขนชู้ชันธ์อาจได้รับอิทธิพลเรื่องการ เปลี่ยนฉากมาจากการแสดงลิเก ส่วนฉากบนพื้นสนามจะไม่มีฉากเปลี่ยนฉาก

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงโขนชู้ชันธ์ ทั้งในด้านความเป็นมา องค์ประกอบการแสดงและวิธีการแสดงทั้งหมด ผู้วิจัยจึงสรุปลักษณะของโขนชู้ชันธ์ได้ ดังนี้

โขนชู้ชันธ์ เป็นการแสดงที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2511-2515 จากความร่วมมือร่วมใจของชาว อำเภอลำปาง โดยได้แรงบันดาลใจจากประวัติศาสตร์ และร่องรอยทางวัฒนธรรมที่ยังเหลืออยู่ รูปแบบการแสดง โขนชู้ชันธ์จะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อ เนื่องจากมีพิธีไหว้ครุ กรอบครุ การบูชาศาลหลักเมืองและความเชื่อในการปฏิบัติตน

ลักษณะการแสดงเป็นการนำหลายประเภท มาประยุกต์และผสมผสานกับความรู้ของ คณะทำงาน มีการแสดงที่เน้นความสมจริงสมจัง ดำเนินเรื่อง โดยยึดบทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เรื่องรามเกียรติ์ แต่มีการดัดแปลงให้กระชับขึ้น

รวมทั้งมีการสอดแทรกบทตลกขำขัน โดยการแสดงในแต่ละครั้งจะใช้ผู้แสดงราว 80-200 คน มีระยะเวลาการแสดงประมาณ 2-3 ชั่วโมง

ผู้แสดงมีทั้งชายและหญิง แต่ไม่กำหนดเพศตรงตามตัวละคร โดยผู้หญิงแสดงเป็นตัวละครชายและผู้ชายแสดงเป็นตัวละครหญิงก็ได้ ทำร่ำเป็นท่าที่เลียนแบบตามท่านาฏยศัพท์ ท่าทางตามปกติของมนุษย์และทำร่ำในเพลงแม่บทเล็ก มีการร่ำเพลงหน้าพาทย์ เพลงเดี่ยว คือ เพลงโอด และไม่มีการร่ำอวดฝีมือ เช่น การร่ำอุบาย หรือ การร่ำลงสร

ในด้านดนตรีประกอบการแสดงใช้วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง คือ วงปี่พาทย์อีสานใต้ โดยมีการบรรเลงเพลงโหมโรงก่อนการแสดง และมีการเรียงลำดับตามลักษณะเพลงโหมโรงที่ใช้ในการแสดง โขน ละครของกรมศิลปากรแต่มีจำนวนเพลงน้อยกว่าและ มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ ธรรมดาหรือหน้าพาทย์ชั้นต้นเท่านั้น

สำหรับเพลงร้องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่ เป็นเพลงที่ใช้ในการบรรเลงประกอบการแสดง โขน ละคร โดยทั่วไป แต่มีสำเนียงไปทางเขมร มอญ พม่า และมีอัตราจังหวะชั้นเดียวและ 2 ชั้น สันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะอำเภอขุขันธ์ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเขมรจึงเลือกเพลงที่มีสำเนียงในแถบฝั่งเขมร รวมไปถึงมอญและพม่าที่อยู่ใกล้กัน การพากย์เจรจา มีลักษณะคล้ายกัน คือ เป็นการกล่าวถ้อยคำตามบทกลอนด้วยเสียงสูง ต่ำ มีจังหวะ แต่เมื่อสิ้นสุดการพากย์ในแต่ละบทจะมีเสียงร้องรับว่าเพี้ย ส่วนการเจรจาจะมีการเรียกเพลงให้บรรเลงต่อไป

เวทีในการแสดงมีทั้งเวทียกพื้นและเวทีบนสนาม มีการเปลี่ยนฉากตามเนื้อเรื่อง โดยใช้วิธีชักรอกผืนฉาก สำหรับเครื่องแต่งกาย มีลักษณะแบบยืนเครื่องพระนาง ผสมกับชุดไทย ชุดไทยประยุกต์และชุดประยุกต์ตามจินตนาการ

จากลักษณะดังกล่าว ทำให้การแสดงโขนขุขันธ์ มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากการแสดงอื่น จึงควรมีการบันทึกข้อมูล เพื่อเป็นองค์ความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ อันจะเป็นประโยชน์แก่วงการนาฏศิลป์ไทยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาค้นคว้าการแสดงโขนขุขันธ์ พบว่า เป็นการแสดงที่มีองค์ประกอบและวิธีการแสดงที่น่าสนใจ มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความชาญฉลาดในการสร้างสรรค์ศิลปะของบรรพบุรุษชาวอำเภอขุขันธ์ ที่สามารถนำลักษณะของการแสดงหลายประเภทมาผสมผสานและปรับเข้ากับท้องถิ่นได้อย่างลงตัว จึงสมควรที่จะมีการรื้อฟื้นการแสดงโขนขุขันธ์ขึ้นใหม่อีกครั้ง เพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่นุชนรุ่นหลังต่อไป